

3. Dossier

Armoede in Brussel : vaststellingen en evoluties ⁴

Het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn publiceerde begin oktober 2010 het tweejaarlijks Brussels armoederapport. Het Brussels armoederapport 2010 bestaat opnieuw uit 5 delen die elk een bepaald aspect van de armoedeproblematiek in Brussel uitwerken. Het rapport verzamelt verschillende benaderingswijzen die bijdragen tot de strijd tegen armoede: “meten en begrijpen”, aansporen tot participatie van betrokkenen, voeden van het parlementair debat en inzetten van politieke actie.

Dit artikel geeft de belangrijkste vaststellingen en evoluties uit de Welzijnsbarometer 2010 weer. Op www.observatbru.be kan je het volledige armoederapport raadplegen en downloaden of gratis een gedrukt exemplaar bestellen

• “Rijk Brussel... Arme Brusselaars”

Brussel is nochtans een rijke stad. Als we kijken naar de geproduceerde rijkdom kent Brussel een zeer groot economisch succes. Brussel is veruit de rijkste regio van het land, maar scoort ook zeer hoog op de Europese lijsten. In 2007 lag het bruto binnenlands product (BBP) per inwoner er 2,4 maal hoger dan het Europees gemiddelde. Brussel stond hiermee op de derde plaats van rijkste regio's, na Londen en Luxemburg, en gaat Hamburg, Praag en Parijs vooraf.

Maar niet alle inwoners van Brussel lijken te kunnen profiteren van dit economisch succes: een groot aantal Brusselaars leeft in financiële moeilijkheden. De op internationaal niveau meest gebruikte indicator om financiële armoede te meten, is het aandeel van de bevolking dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoederisicogrens ⁵. Deze indicator staat voor Brussel al lange tijd op rood: meer dan één op vier Brusselaars moet zien rond te komen met een inkomen onder de armoederisicogrens.

Aangezien armoede het sterkst geconcentreerd is in de grote Belgische steden, is het niet geheel verwonderlijk dat Brussel, stedelijk gebied, hiermee het gewest is met het grootste percentage van de bevolking onder de armoederisicogrens. Verschillende indicatoren wijzen op een grotere concentratie van

armoede in het Brussels Gewest in vergelijking met de Vlaamse steden Antwerpen en Gent, maar die kleiner is dan in Luik en Charleroi.

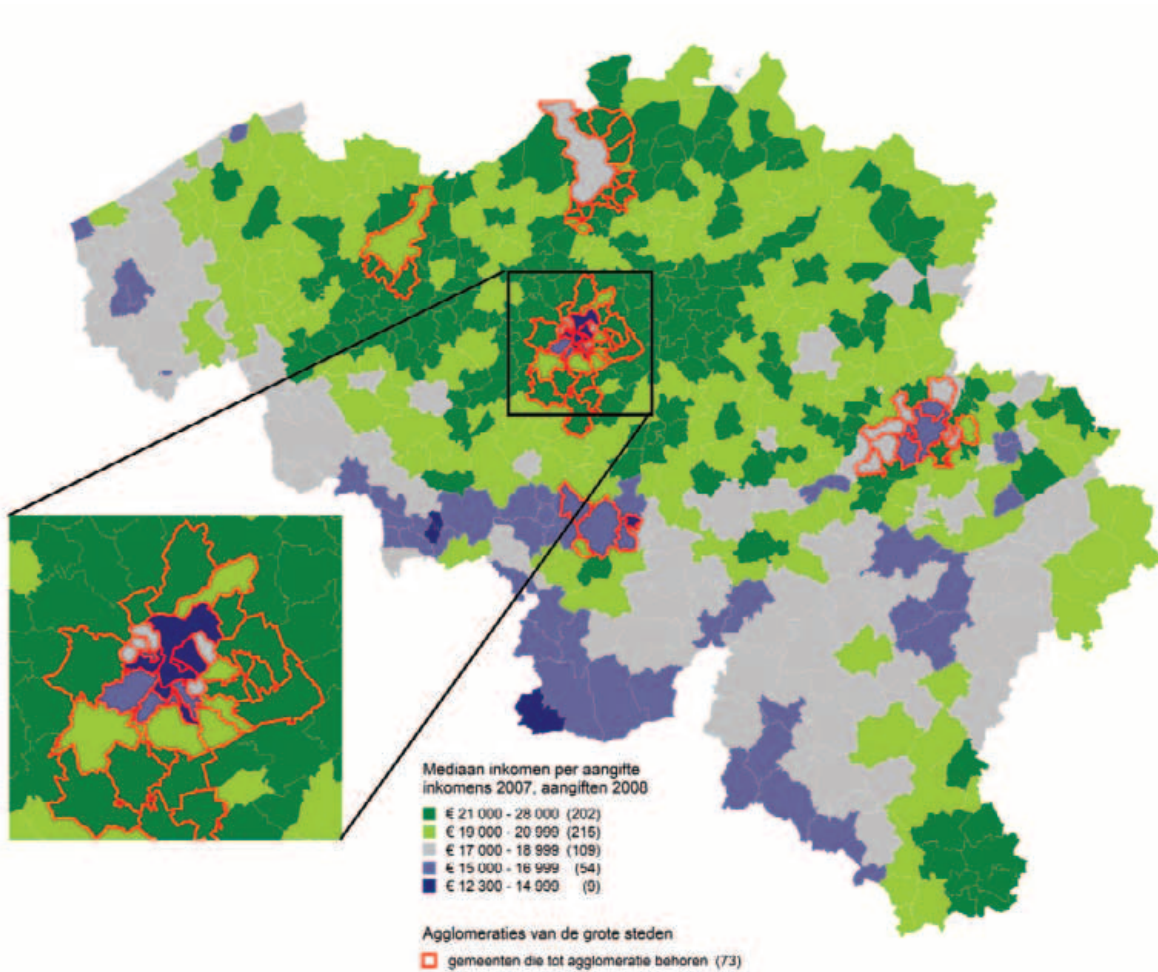
Een belangrijke verklaring voor deze paradox – economisch succes van de stad, financiële kwetsbaarheid van haar inwoners – ligt in de situatie op de Brusselse arbeidsmarkt. Meer dan de helft van de loontrekkers die bijdragen tot het hoge BBP van Brussel, woont buiten Brussel; de Brusselse bevolking zelf wordt geconfronteerd met een lage tewerkstellingsgraad.

Dit fenomeen komt duidelijk tot uiting in onderstaande kaart (kaart 1): het mediaan inkomen per aanpak ligt lager in het Brussels Gewest in vergelijking met het land, maar in het bijzonder in vergelijking met de omringende gemeenten. Het mediaan inkomen ligt opvallend hoger in de Vlaamse rand rond Brussel: een groot deel van de rijkdom die in Brussel geproduceerd wordt, “verlaat de (administratieve grenzen van de) stad”.

⁴ Deze studie werd gerealiseerd door Gille Feyaerts van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn. Alleen de auteur is verantwoordelijk voor de opstelling van dit artikel.

⁵ Inkomensgrens vastgelegd op 60 % van het mediaan beschikbaar inkomen op individueel niveau, berekend op basis van de EU-SILC enquête. In België komt de armoederisicogrens in 2008 (inkomens 2007) voor een alleenstaande overeen met een inkomen van € 10 788 per jaar of € 899 per maand. Voor een alleenstaande ouder met twee kinderen ligt de grens op € 1 438 per maand, voor een koppel met twee kinderen op € 1 888 per maand. Zie woordenlijst voor meer uitleg bij de armoederisicogrens.

KAART 1 : Mediaan inkomen per aangifte, naar gemeente, België (inkomens 2007, aangifte 2008)

Bron: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Fiscale statistieken, 2008
 Cartografie: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn

De Brusselaars zelf halen, in vergelijking met het hele land, hun inkomen minder vaak uit arbeid: ongeveer een vijfde van de bevolking op actieve leeftijd (18-64 jaar) heeft geen inkomen uit arbeid en leeft van een vervangingsinkomen of bijstandsuitkering. Het aantal rechthebbenden op bijstand of een vervangingsinko-

men steeg tussen 2008 en 2010 in alle leeftijdsgroepen. Meer dan 32 000 Brusselse huishoudens leven nu met een leefloon of equivalent leefloon van het OCMW. Meer dan 102 000 Brusselaars ontvangen een werkloosheidsuitkering. Meer dan 13 000 65-plussers leven met een inkomensgarantie voor ouderen.

TABEL 4 : Aantal en aandeel personen die leven van bijstand of een vervangingsinkomen, naar leeftijd, januari 2009-2010, Brussels Gewest

	Januari 2009 bevolking jan 2008		Januari 2010 bevolking jan 2008	
	Aantal	%	Aantal	%
Jongeren (18-25 jaar)	93462		93462	
OCMW: leefloon + equivalent leefloon	7596	8,1%	8449	9,0%
Werkloosheidsuitkering	8202	8,8%	9150	9,8%
Uitkering voor mensen met een handicap	535	0,6%	743	0,8%
<i>Totaal aantal jongeren met een uitkering</i>	<i>16333</i>	<i>17,5%</i>	<i>18342</i>	<i>19,6%</i>
Actieve bevolking (18-64 jaar)	667026		667026	
OCMW: leefloon + equivalent leefloon	28708	4,3%	31853	4,8%
Werkloosheidsuitkering	91847	13,8%	102147	15,3%
Uitkering voor mensen met een handicap	11532	1,7%	12388	1,9%
<i>Totaal aantal mensen op actieve leeftijd met een uitkering</i>	<i>132087</i>	<i>19,8%</i>	<i>146388</i>	<i>21,9%</i>
Ouderen (≥65 jaar)	152045		152045	
Inkomensgarantie voor ouderen en GIB	12028	7,9%	13258	8,7%
OCMW: leefloon + equivalent leefloon	1376	0,9%	1443	0,9%
Uitkering voor mensen met een handicap	8363	5,5%	8803	5,8%
<i>Totaal aantal ouderen met een uitkering</i>	<i>21767</i>	<i>14,3%</i>	<i>23504</i>	<i>15,5%</i>

Nota : De recentst beschikbare bevolkingscijfers dateren van 2008. Aangezien de bevolkingsvooruitzichten een verdere stijging van de bevolking voorspellen, zal het aandeel gerechtigden waarschijnlijk lichtjes overschat worden
Bron: POD Maatschappelijke integratie (gegevens augustus 2010), RVA, FOD Sociale Zekerheid, Rijksdienst voor Pensioenen, Rijksregister 01/01/2008

Deze uitkeringen zijn te laag en bieden onvoldoende inkomensbescherming om menswaardig te leven, in het bijzonder in het Brussels Gewest, waar de hoge huisvestingskosten zwaar beslag leggen op het inko-

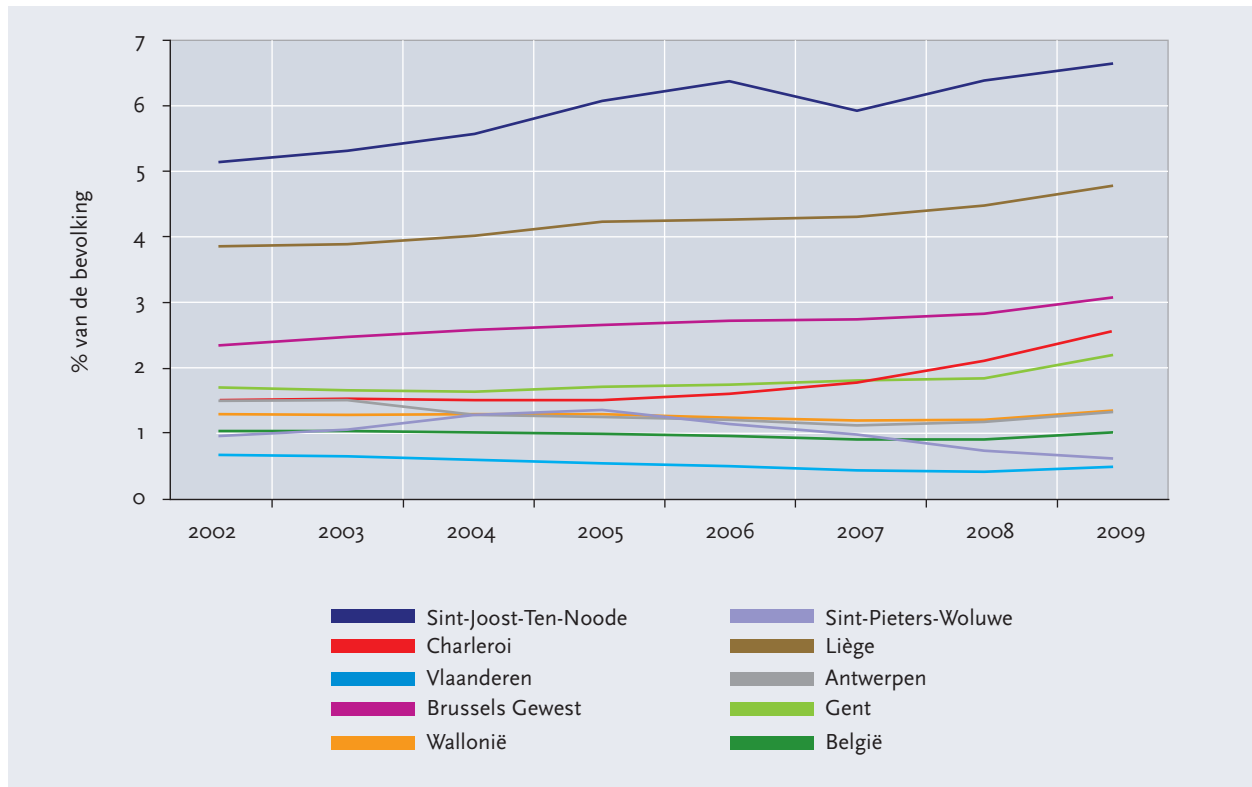
men van de armste gezinnen. Vaak gaat meer dan de helft van de uitkering naar huisvestingskosten en rest er nog bijzonder weinig om van te leven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de wachtlijst voor sociale woningen bleef aangroeien.

• OCMW-steun

Sinds de invoering van de wet op maatschappelijke integratie in oktober 2002 steeg het aantal Brusselse huishoudens dat is aangewezen op een leefloon of equivalent leefloon van het OCMW voortdurend. Eind december

2009 leefden meer dan 32 000 huishoudens met een leefloon of equivalent leefloon. Hun aandeel in de bevolking is bijna driemaal zo hoog als in het land (grafiek 24).

GRAFIEK 24 : Evolutie van het aandeel gerechtigden op het leefloon en equivalent leefloon, naar woonplaats, december 2002-2009

Bron: POD Maatschappelijke integratie: gegevens op 02/08/2010, Rijksregister 2003-2008

Het aandeel gerechtigden varieert sterk met de leeftijd. Bij de bevolking op actieve leeftijd (18-64 jaar) ontvangt 4,6 % een leefloon of equivalent leefloon. Het aandeel bij de Brusselse jongeren (18-24 jarigen) ligt opvallend hoog (8,7 %). De oververtegenwoordiging

van jongeren komt voor in alle Brusselse gemeenten, in de andere grote steden en op Belgisch niveau. In 2009 werden wel 2 345 Brusselse jongvolwassenen (2,5 % van de 18-24 jarigen) door een OCMW ondersteund om voltijds te studeren.

• Inschakeling op de arbeidsmarkt

Hoewel tewerkstelling niet altijd voldoende beschermt tegen de risico's op armoede en sociale uitsluiting, ligt de eerste oorzaak van de grote financiële kwetsbaarheid van de Brusselse bevolking in de lage tewerkstellingsgraad. De inschakeling op de arbeidsmarkt blijft namelijk problematisch verlopen voor heel wat Brusselaars. De Brusselse tewerkstellingsgraad (55,1%) blijft onder het niveau van het land (61,6%) en is ver verwijderd van het niveau van de Europese doelstelling (70,0%). De Brusselse werkloosheidsgraad is met 20% tweemaal zo hoog als in het land.

De Brusselse jongeren zijn de meest kwetsbare groep op de arbeidsmarkt: een derde van de jongvolwassen Brusselaars (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt blijft werkloos. De jongerenwerkloosheidsgraad steeg bovendien tussen 2008 en 2009. Laaggeschoolden hebben het minste toegang tot de arbeidsmarkt, net als Brusselaars met een niet-Europese nationaliteit.

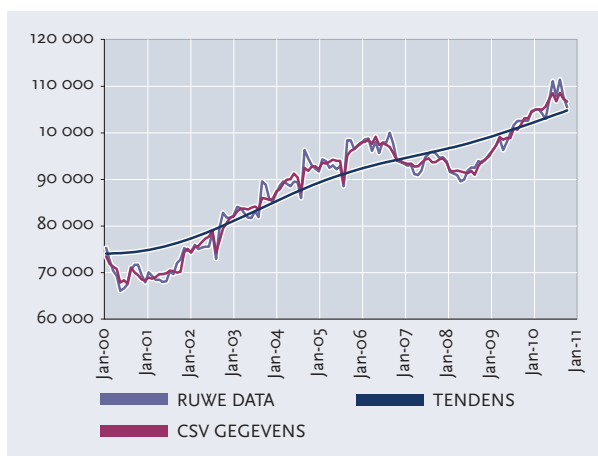
Brussel is bovendien het gewest met de sterkste groei van het aantal werkzoekenden. In het tweede kwartaal van 2010 ligt het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWW) in Brussel 16% hoger dan in 2008, net voor de economische crisis (grafiek 25). Het aantal Brusselse NWW bereikt een hoogtepunt in september 2010 met 111.000 NWW, 9 000 meer dan in september 2009.

• Onderwijs en opleidingsniveau

Onderwijs zou een belangrijke sleutel kunnen vormen voor een preventief armoedebeleid. De schoolachterstand en het lage opleidingsniveau van een belangrijk deel van de jonge Brusselaars is echter bijzonder onrustwekkend.

Van de leerlingen die in het schooljaar 2007-2008 in het Brussels Gewest woonden en in het eerste leerjaar secundair onderwijs zaten, heeft slechts de helft geen schoolse vertraging⁶ opgelopen (grafiek 26). Onderstaande figuur toont aan dat dit in de eerste plaats een stedelijk fenomeen is, met een grotere schoolse vertraging in de grote steden in vergelijking met hun respectievelijke gemeenschap. De schoolse vertraging loopt echter het hoogst op in het Brussels Gewest. Waar in het Brussels Gewest 47% van de leerlingen van het eerste leerjaar secundair onderwijs

GRAFIEK 25 : Evolutie van het aantal NWW's in Brussel, 2000 - 2010

Bron: Actiris en eigen berekeningen

Het aantal werkzoekenden steeg in alle leeftijdscategorieën, maar de stijging is het grootst bij de 50-plussers en bij de mannen. De stijging bij de Brusselaars jonger dan 40 jaar brengt een einde aan een daling tussen 2006 en 2008.

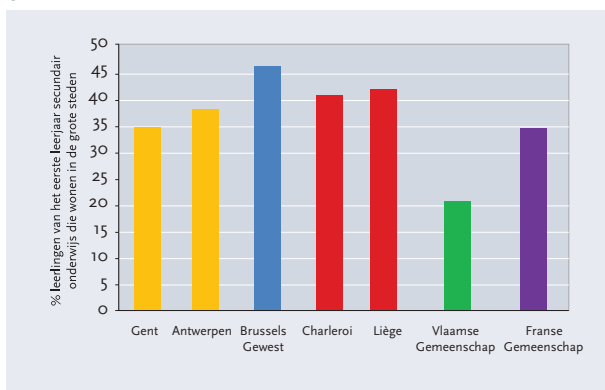
De stijging van het aantal zeer langdurig werkzoekenden (meer dan vijf jaar) is onrustwekkend (+ 6,6% tussen 2008 en 2009). In 2009 gaat het om bijna 20 000 mensen.

(50% van de jongens en 44% van de meisjes) schoolse vertraging opgelopen hebben, ligt dit cijfer lager in Charleroi en Liège (respectievelijk 41,3% en 42,4%) en aanzienlijk lager in Gent en Antwerpen (respectievelijk 35,2% en 38,7%). De inschakeling van laaggeschoolde Brusselaars blijft zeer moeilijk verlopen.

De ongelijkheden tussen de Brusselse gemeenten zijn zeer groot. In het 1e jaar van het secundair onderwijs had in 2007-2008, 64,5% van de jongens en 58,8% van de meisjes die in Sint-Joost-ten-Node wonen schoolse vertraging opgelopen. Voor jongens en meisjes die in Sint-Pieters-Woluwe wonen bedroeg dit respectievelijk 21,6% en 16,0%.

⁶ Schoolvertraging of schoolachterstand is hier gedefinieerd als de vertraging die een leerling oploopt ten opzichte van de "normale leeftijd" om in het eerste leerjaar secundair onderwijs te zitten. Bij de interpretatie van deze gegevens moet men rekening houden met het feit dat een leerling om zeer verschillende redenen schoolachterstand kan oplopen. Het kan ook gaan om gezondheidsproblemen of taalproblemen

GRAFIEK 26 : Schoolse vertraging van leerlingen in het eerste leerjaar secundair onderwijs, naar verblijfplaats, 2007-2008

Bron: Communauté Française en Vlaamse Gemeenschap

Ook het aandeel vroegtijdige schoolverlaters (jongeren tussen 18 en 24 jaar met maximum een diploma lager secundair onderwijs die geen onderwijs of vorming meer volgen) ligt hoger in het Brussels Gewest dan in de rest van het land: bijna een jongen op vijf en een meisje op zes verlaat de school vroegtijdig.

Een belangrijke verklaring van deze kwetsbare situatie van de Brusselse jongeren moet gezocht worden in de moeilijke omstandigheden waarin zij geboren worden en opgroeien.

• Ongelijkheid en levensloop: kinderarmoede en kwetsbare jongeren

De situatie van de Brusselse kinderen is namelijk zeer bijzonder. Enerzijds zijn Brusselse kinderen en jongeren, in vergelijking met de rest van het land, oververtegenwoordigd in de bevolking. Het aantal kinderen neemt bovendien nog verder toe: het geboorte- en vruchtbaarheidscijfer liggen erg hoog en nemen verder toe⁷. Anderzijds zijn de ongelijkheden op het vlak van gezondheid bijzonder verontrustend. De omstandigheden waarin kinderen hun kinderjaren beleven en gezond kunnen opgroeien zijn namelijk zeer ongelijk⁸. Een aanzienlijk en nog toene-

mend aantal Brusselse pasgeborenen leeft in moeilijke sociale omstandigheden.

Iets meer dan een derde van alle Brusselse kinderen en jongeren groeien op in een huishouden zonder inkomen uit arbeid, tweemaal zoveel als in het land. Het grootste aantal Brusselse kinderen groeit op in de meest achtergestelde buurten van het Brussels Gewest (zie verder).

• Ruimtelijke concentratie van armoede

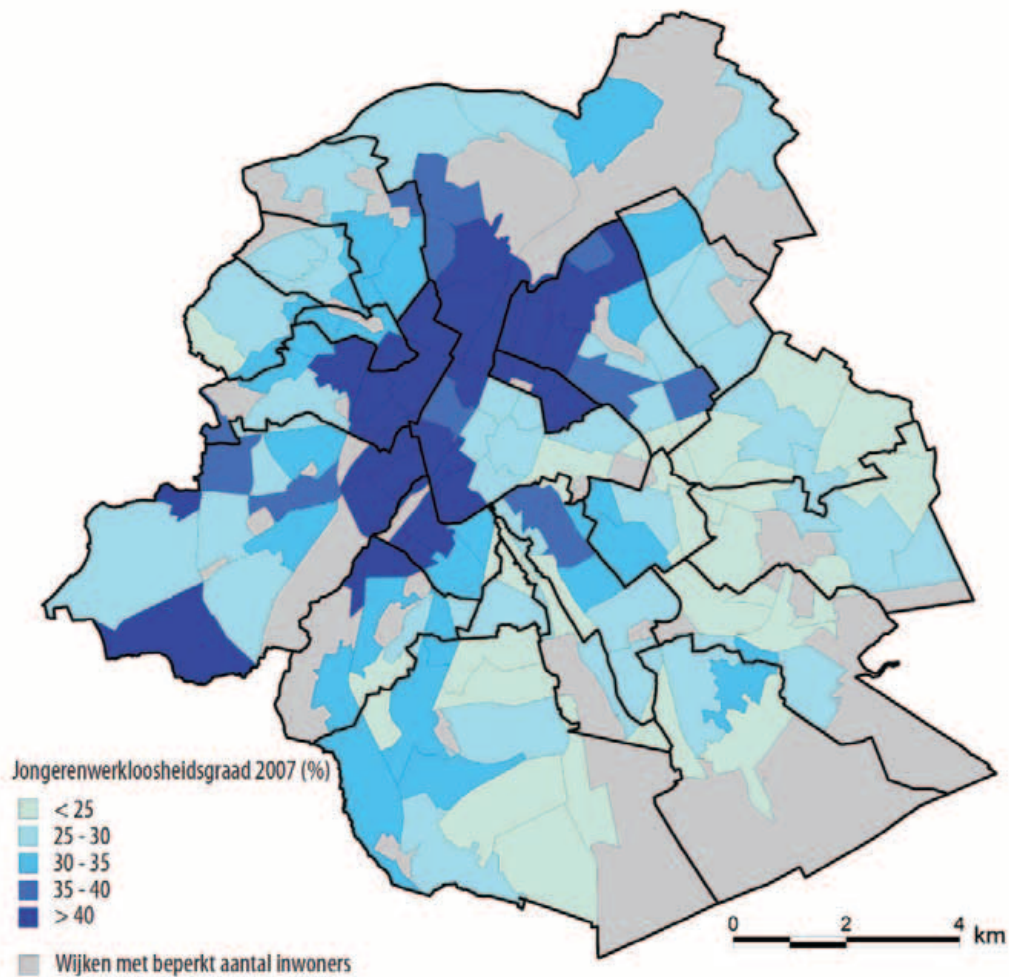
Brussel wordt gekenmerkt door een grote concentratie van armoede in de dichtbevolkte buurten van de "arme sikkels" in het centrum van de stad, met name de zone van laag Sint-Gillis, Kuregem, de Marollen en het zuidelijk deel van de vijfhoek, Laag-Molenbeek,

Laken, Laag-Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node. De werkloosheidsgraad bedraagt er meer dan 25%, bij jongeren zelfs meer dan 40% (kaart 2). Het aandeel huishoudens dat leeft van een OCMW-uitkering is er tot vijfmaal hoger dan in de rest van het gewest.

⁷ Haelterman E., De Spiegelaere M., Masuy-Stroobant G. Perinatale gezondheidsindicatoren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 1998-2004. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, 2007.

⁸ De Spiegelaere M., Closos M.-C., Deboosere P., Humblet P. Staten-Generaal van Brussel. Gezondheid en levenskwaliteit in Brussel. Brussels Studies. Synthesenota nr. 11, 10 februari 2009.

KAART 2 : Administratieve jongerenwerkloosheidsgraad, naar wijk, Brussels Gewest, 2007

Bron: Actiris en Kruispuntbank Sociale Zekerheid
Cartografie: BISA Wijkmonitoring

In deze achtergestelde buurten wonen bovendien veel gezinnen met jonge kinderen. Het grootste aantal kinderen woont in de dichtstbevolkte en armste wijken, waar de woningen kleiner en slecht uitgerust zijn en waar privé- en openbare tuinen het minst talrijk zijn. In sommige wijken groeit bijna een op de twee kinderen op in een huishouden zonder inkomen uit arbeid.

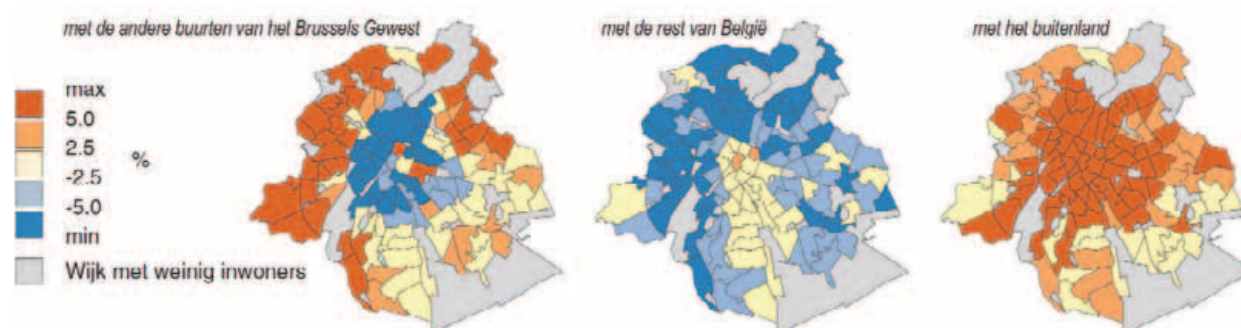
Deze sociaal-ruimtelijke differentiatie is verbonden aan de historische groei en structurering van het Brussels Gewest⁹. De sociaal-ruimtelijke tegenstellingen vertonen in de eerste plaats een concentrisch patroon, gaande van een eerder welvarende zone aan de rand naar een meer achtergestelde zone in het historische centrum. Dit concentrisch patroon combineert zich met een oost-west-tegenstelling die haar oorsprong vindt in het reliëf en de inplanting van de industriële zone. Het westen is traditioneel eerder een volkse zone terwijl de meest gegoede burgers zich eerder in het oosten vestigden.

⁹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2006) Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad 2006. Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. 2006

Deze “ruimtelijke inertie” wordt slechts af en toe doorbroken. Het Brussels Gewest, zelfs als is het onderhevig aan intense migratiebewegingen, blijft eenzelfde standvastig patroon van ongelijkheid reproduceren. De migratie verandert de sociale samenstelling van de wijk niet. Wie in een minder gunstige buurt blijft wonen, kiest daar niet steeds voor. Ook migranten (uit het buitenland of uit de andere gewesten) gaan zich selectief vestigen in de stad, naargelang hun financiële draagkracht. Opleidingsniveau, loopbaan en inkomen zijn het toegangsticket tot de betere of de minder goede segmenten van de woningmarkt en ipso facto tot de betere of minder goede wijken.

De armste wijken van het Brussels Gewest kennen een continue instroom van armere bevolkingsgroepen, vooral vanuit het buitenland, al dan niet met papieren. Een deel van hen blijft er slechts tijdelijk wonen, totdat ze over voldoende middelen beschikken om net als de Belgische middenklasse naar de meer welstellende buurten binnen of zelfs buiten het Brussels Gewest te verhuizen. Maar dat is niet voor iedereen weggelegd.

KAART 3 : Migratiesaldo per wijk, 2001-2006

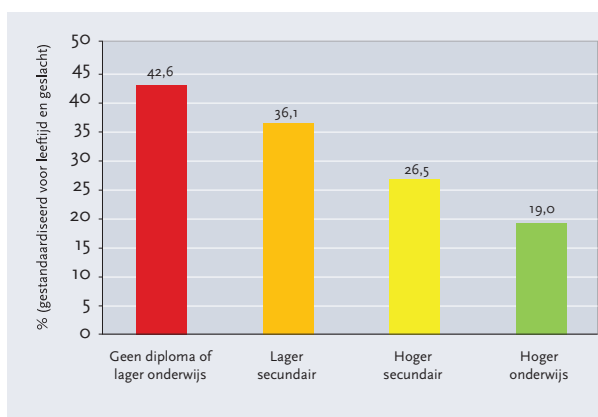

Bron: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Rijksregister 2006 via UCL en BISA
Cartografie: IGEAT, ULB

• Sociale gezondheidsongelijkheden

De sociale ongelijkheid heeft duidelijk gevolgen voor de gezondheid van de Brusselaars. Verschillende indicatoren wijzen op grote sociale ongelijkheden op het vlak van gezondheid ¹⁰. Het gaat niet alleen om een verschil tussen de meest achtergestelde en de meest begunstigde bevolkingsgroepen, maar om een continue sociale gradiënt doorheen alle lagen van de bevolking. De kwetsbaarheid voor de meeste gezondheidsproblemen neemt m.a.w. toe naarmate men afdaalt op de maatschappelijke ladder. Zo ligt het aandeel personen dat aangeeft in slechte gezondheid te verkeren ¹¹ twee keer hoger bij laaggeschoolden dan bij mensen met een diploma van het hoger onderwijs (grafiek 27).

GRAFIEK 27 : Aandeel Brusselaars van 15 jaar en ouder (%) die aangeven in slechte gezondheid te verkeren, naar opleidingsniveau, Brussel, 2008

Bron: WIV, Gezondheidsenquête 2008

¹⁰ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, Gezondheidsindicatoren van het Brussels Gewest 2010, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, Brussel, 2010. Deze editie van de Gezondheidsindicatoren bevat een hoofdstuk waarin de sociale gezondheidsongelijkheden in de Brusselse bevolking uitvoerig besproken worden.

¹¹ Zelfgerapporteerde gezondheid werd de laatste decennia ingevoerd als indicator voor de algemene gezondheidstoestand van de bevolking. In de Welzijns- en Gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad, in 2006 door het Observatorium gepubliceerd, vinden we een hoofdstuk gewijd aan deze indicator, een discussie over de geldigheid ervan en een gedetailleerde analyse van de waarden die voor Brussel werden waargenomen in de socio-economische enquête van 2001.

Er zijn sociale ongelijkheden vast te stellen voor alle aspecten van gezondheid. De prevalentie van geestelijke gezondheidsproblemen en psychisch lijden stijgt naarmate we afdalen op de maatschappelijke ladder. Er is een duidelijke sociale gradiënt voor slaapstoornissen, depressie en angststoornissen. Ook voor obesitas zijn de sociale ongelijkheden groot, in het bijzonder voor vrouwen: vrouwen met maximum een diploma lager onderwijs lijden viermaal meer aan obesitas dan vrouwen met een diploma hoger onder-

wijs. Deze ongelijkheden op het vlak van obesitas verklaren voorts ook in grote mate de ongelijkheden die worden waargenomen voor diabetes.

Deze ongelijkheden zijn al duidelijk van bij de geboorte, met grote ongelijkheden op het vlak van mortaliteit, en houden aan gedurende de hele levensloop. De levensverwachting in de rijkste gemeenten ligt meer dan drie jaar hoger dan in de armste gemeenten.

• Toegang tot gezondheidszorg

Meer dan een kwart van de Brusselse huishoudens en bijna vier op tien van de Brusselse gezinnen met een laag inkomen, geven aan dat ze gezondheidszorgen hebben moeten uitstellen om financiële redenen.

Gelukkig wordt het Omnio-statuuut, dat de toegankelijkheid voor gezondheidszorg voor huishoudens met een laag inkomen moet verhogen, meer en meer bekend en gebruikt.

• Conclusie en opvolging

De vaststellingen van deze zesde editie van de Brusselse Welzijnsbarometer zijn niet verrassend verschillend van de vorige, maar daarom niet minder verontrustend. De meeste armoede-indicatoren voor het Brussels Gewest blijven op rood staan, heel wat indicatoren wijzen zelfs op een verslechtering van de situatie.

Deze vaststellingen uit de Welzijnsbarometer 2010 vormden, samen met de andere delen van het Brussels armoederapport 2010, het onderwerp van een discussie tussen beleidsmakers, parlementsleden en mensen die persoonlijk of beroepsmatig met armoede worden geconfronteerd tijdens een rondetafelgesprek dat op 30 november 2010 georganiseerd werd in het Brussels Infopunt. De “Synthese van de rondetafel” vormt het 5e deel van het Brussels armoederapport. De Verenigde Vergadering van de GGC formuleert, op basis van deze 5 katernen, aanbevelingen met betrekking tot de strijd tegen de armoede.